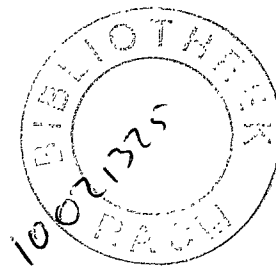

RAAP-RAPPORT 310

Gemeente Sneek
Nieuwbouwplannen Oude Koemarkt-Martiniplein
Waarderend archeologisch onderzoek

RAAP-RAPPORT 310

Gemeente Sneek
Nieuwbouwplannen Oude Koemarkt-Martiniplein
Waarderend archeologisch onderzoek

Colofon

Opdrachtgever: Rabobank Sneek-Joure-Lemmer

Project: Sneek Martiniplein

Titel: Gemeente Sneek, nieuwbouwplannen Oude Koemarkt-Martiniplin; waarderend archeologisch onderzoek

Status: eindversie

Datum: september 1997

Auteurs: dr. G.J. de Langen en T.M. Perger

Bestandsnaam: L:\Qxpress\marti\ra310-ma.qxd

Projectcode: MARTI

Projectleider: dr. G.J. de Langen

Projectmedewerker(s): T.M. Perger en drs. H. Veenstra

Autorisatie:

drs. C.C. Hom

ISSN: 0925-6229

RAAP Archeologisch Adviesbureau

telefoon: 020-463 4848

Zeeburgerdijk 54

telefax: 020-463 4949

1094 AE Amsterdam

E-mail: raap@raap.nl

Postbus 1347

1000 BH Amsterdam

© RAAP Archeologisch Adviesbureau, 1997

Archeologisch adviesbureau RAAP aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Inhoud

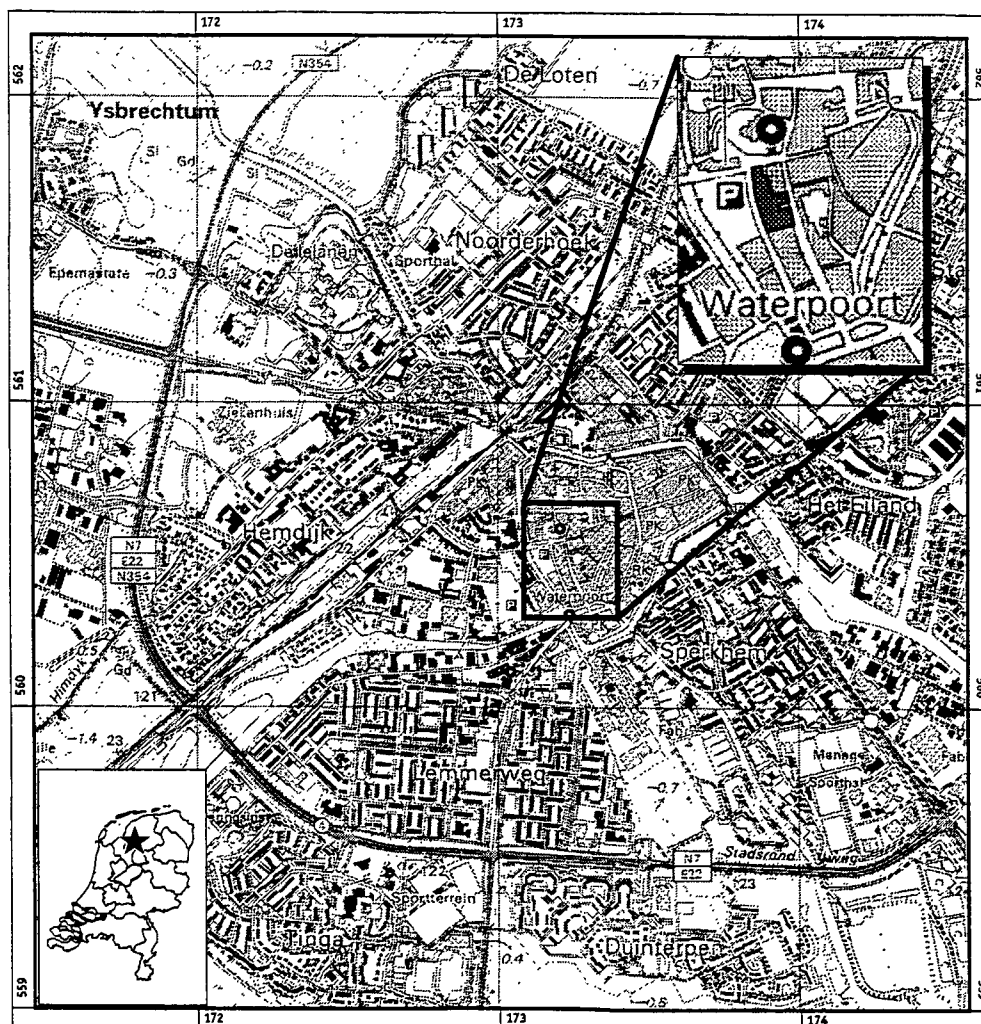
4	1 Inleiding
	1.1 Algemeen
	1.2 Opzet van het onderzoek
	1.3 Leeswijzer
6	2 Bureauonderzoek
	2.1 Methode
	2.2 Resultaten
13	3 Booronderzoek
	3.1 Methode
	3.2 Resultaten
19	4 Conclusies en aanbevelingen
	4.1 Conclusies
	4.2 Aanbevelingen
21	Literatuur
23	Verklarende woordenlijst
23	Gebruikte afkortingen
23	Overzicht van figuren

1 Inleiding

1.1 Algemeen

De Rabobank Sneek-Joure-Lemmer heeft archeologisch adviesbureau RAAP verzocht de nieuwbouwlocatie tussen de Oude Koemarkt en het Martiniplein te Sneek archeologisch te onderzoeken (figuur 1). Het doel van het onderzoek is:

- het vaststellen van de archeologische waarde van het terrein;
- het formuleren van aanbevelingen met betrekking tot de noodzaak en omvang van een opgraving;
- te komen met een eerste kostenraming van de opgraving;
- het zonodig voorbereiden van de opgraving.

Figuur 1: Ligging van het onderzochte gebied (inzet rechtsboven: gearceerd); inzet linksonder: ligging in Nederland (ster).

Het booronderzoek op de nieuwbouwlocatie is door RAAP uitgevoerd op 21 en 27 augustus 1997. De veldwerkgegevens zijn uitgewerkt in de weken 35 en 36 van 1997.

De nieuwbouwlocatie bevindt zich in de binnenstad van Sneek. Het gebied strekt zich uit van de Oude Koemarkt tot aan het Martiniplein. De noordelijke uitloper raakt het Oud Kerkhof van de St. Maartens-kerk of Grote Kerk. Ten tijde van het veldwerk was het onderzoeksterrein, met uitzondering van twee stegen en een enkele kleine binnenplaats, nog volledig bebouwd. Het terrein is tussen de Oude Koemarkt en het Martiniplein circa 37,5 m breed. Van het Oud Kerkhof tot aan de meest zuidelijke begrenzing van de nieuwbouw bedraagt de afstand hemelsbreed circa 70 m. De direct zuidelijk aangrenzende percelen, die niet binnen de nieuwbouwlocatie vallen maar wel tot het onderzoeksterrein gerekend worden, vergroten de lengte tot circa 82 m.

1.2 Opzet van het onderzoek

Het uitgevoerde onderzoek bestaat uit drie onderdelen: bureauonderzoek, veldwerk en overleg. Het is afgesloten door middel van dit rapport. Ten behoeve van het veldwerk en de interpretatie van de boorgegevens is een zeer beperkt bureauonderzoek uitgevoerd. Tijdens het veldwerk is een visuele inspectie verricht en is booronderzoek uitgevoerd om de waarde van het onderzochte gebied vast te stellen. Op basis van het bureauonderzoek, het veldwerk en het gevoerde overleg zijn adviezen geformuleerd met betrekking tot de geadviseerde opgraving. Met betrekking tot het waarderend onderzoek en de geadviseerde opgraving is overleg gevoerd met J.M. Bos (Instituut voor Archeologie van de Rijksuniversiteit Groningen), G. van Haaff (Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek te Amersfoort), J. Schoneveld (Centrum voor Archeologische Research & Consultancy te Groningen), S. van Seijen (Adema Architecten, Dokkum), J. Steegstra (Van Manen en Zwart Architecten, Drachten) en F.J.Th. Tolsma (Afdeling Ruimtelijke Ordening en Bouwtoezicht, gemeente Sneek).

1.3 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt ingegaan op de methode en resultaten van het bureauonderzoek. In hoofdstuk 3 worden de methode en resultaten van het booronderzoek beschreven. In hoofdstuk 4 worden conclusies getrokken aangaande de waarde van het onderzochte gebied. Tevens worden adviezen geformuleerd met betrekking tot de noodzaak en omvang van een opgraving. Met betrekking tot de eerste kostenraming en de voorbereiding van de opgraving wordt niet in dit rapport, maar apart in briefvorm en mondeling gerapporteerd.

2 Bureauonderzoek

2.1 Methode

Ter voorbereiding van het veldwerk is bureauonderzoek verricht. Tijdens dit onderzoek zijn diverse gegevens uit het onderzoeksgebied geïnventariseerd en bestudeerd. Het bureauonderzoek verschaft inzicht in de landschappelijke en archeologische kenmerken van een gebied. Dit inzicht vormt een belangrijke richtlijn voor de planning en uitvoering van het veldwerk. De volgende werkzaamheden zijn verricht:

- het bestuderen van bodemkundige-, historische en topografische kaarten en het in kaart brengen van relevante informatie;
- het bestuderen van literatuur en de meest relevante archeologische publicaties met betrekking tot het onderzoeksgebied (zie literatuurlijst);
- het inventariseren van historische gegevens;
- het inwinnen van informatie bij L. Oldersma en B. de Vries (Ryksargyf te Leeuwarden), H. Mol en P. Noomen (Fryske Akademy te Leeuwarden) en S. ten Hoeve (Scheepvaartmuseum te Sneek).

2.2 Resultaten

Bodemkundig en op grote schaal gezien ligt Sneek in de overgangszone tussen het eigenlijke kleigebied en het klei-op-veen en veengebied (Stiboka, 1974). Sneek bevindt zich aan of zeer dicht in de buurt van een oude geul, die (tot) in de Volle Middeleeuwen (ca. 900-1250 na Chr.) in verbinding stond met de Middellzee (Stiboka, 1974; RGD, 1982). De zuidelijke oeverwal langs deze geul loopt mogelijk door tot in (de buurt van) Sneek (Stiboka & RGD, 1976). In of bij Sneek mondde de Ges, de belangrijkste rivier van het directe achterland van Sneek (De Cock, 1984; Halbertsma, 1989e, 1989g & 1990c), uit in deze Middellzeegeul. Het is mogelijk dat in (de buurt van) Sneek de oeverwallen van de Ges in de bodem aanwezig zijn. Sneek lag dus op een strategische plaats: in de buurt van of mogelijk zelfs aan de natuurlijke toegangspoort van een omvangrijk ontginningsgebied.

Mede gezien de ouderdom en status van de St. Maartenskerk (Van Haersma Buma, 1982-1985; Halbertsma, 1976c & 1986; vergelijk Halbertsma 1968, 1969, 1976a & 1976b) laat Sneek zich herkennen als één van Friesland's vol-middeleeuwse hoofddorpen, dat wil zeggen de eerste nederzettingen in Friesland met een zelfstandige in handel, arbeid en nijverheid gespecialiseerde component (vergelijk De Langen & Noomen, 1996). Een dergelijk hoofddorp had een naar huidige maatstaven bescheiden voorkomen. Het bestond uit niet meer dan een kerk met een kerkhof, wat agrarische bebouwing en een kleine, niet-agrarische buurt. De

oudste hoofddorpen kunnen stammen uit de late 9e/10e eeuw, zoals bijvoorbeeld Leeuwarden (De Langen, 1992) en vermoedelijk ook Stiens (De Langen, 1996). Sneek is goed vergelijkbaar met Oldeboorn, ook eens een hoofddorp en verzorgend centrum van de ontginningen langs de Boorne of Koningsdiep (De Langen, 1992). De oudste dateringen gaan voor dit dorp terug tot de late 10e/11e eeuw, maar het is geenszins uitgesloten dat ook Oldeboorn in de late 9e/10e eeuw is ontstaan, gelijk met de eerste ontginningen langs de Boorne. Oldeboorn was een straatnederzetting of kleine buurt op een langgerekte terp, evenwijdig aan de rivier. Een en ander maakt het verleidelijk ook zo'n oude en overeenkomstig gevormde component in de binnenstad van Sneek te zoeken.

Alvorens op de indeling van de stadskern van Sneek in te gaan, moet worden aangetekend dat de omgeving van zowel Oldeboorn als Sneek reeds eerder bewoond waren. De oudste middeleeuwse bewoningssporen gaan tot tenminste de vroeg-Karolingische periode terug (8e eeuw) en mogelijk tot de 7e eeuw (Halbertsma, 1963 & 1989a). Het gebied was zelfs in de Romeinse periode (12 voor Chr. - 450 na Chr.) enige tijd bewoond (Elzinga, 1962), maar later weer verlaten. Uit beide perioden kunnen zowel te Oldeboorn als te Sneek sporen worden verwacht, maar deze zijn dan als het ware 'toevallig' en geen resten van de directe voorlopers van beide verzorgende centra.

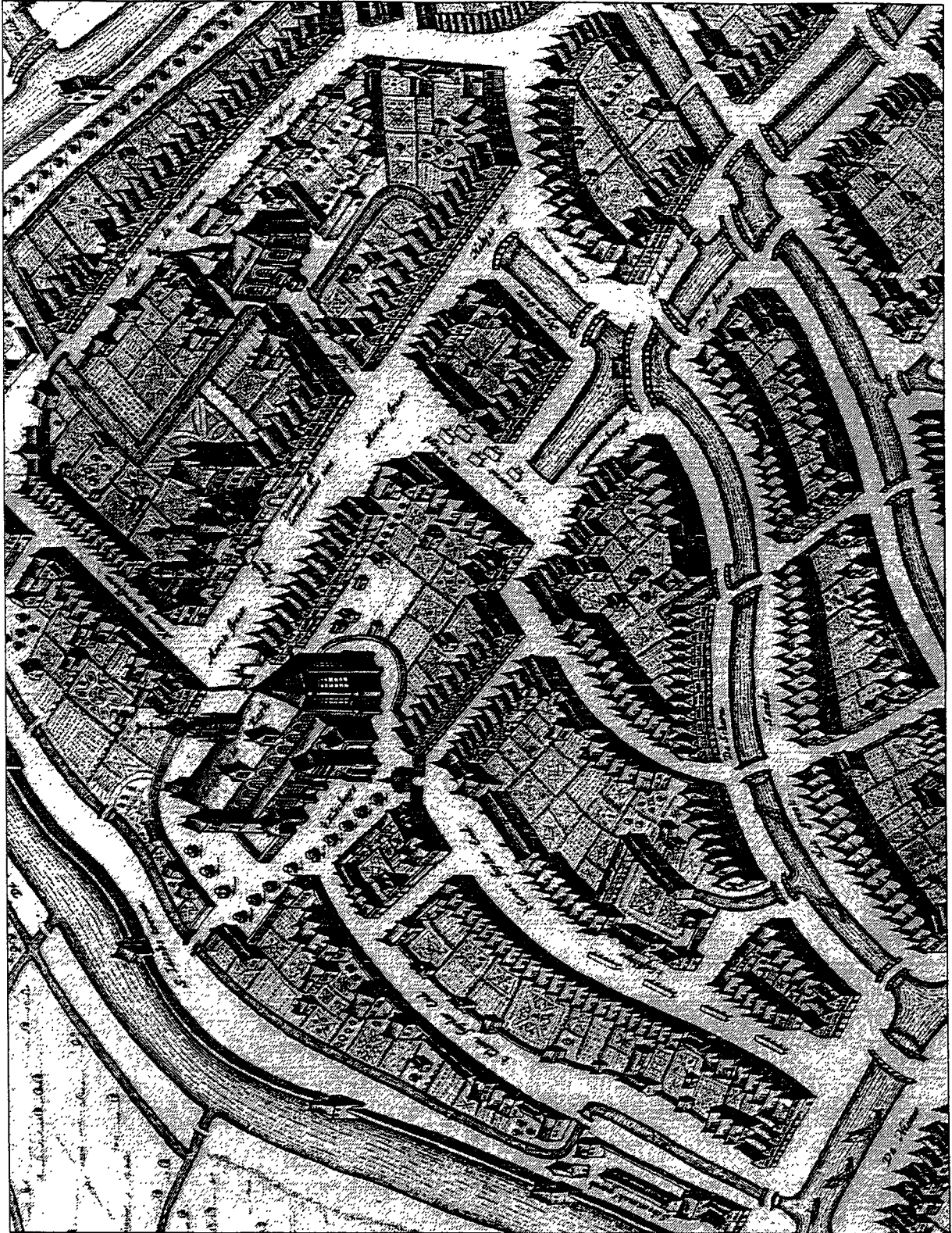
Niet alle hoofddorpen werden steden. Dat Sneek zich in de Late Middeleeuwen wel tot stad ontwikkelde, had alles te maken met de gunstige ligging aan de doorgaande binnenwateroute van Staveren en Bolsward naar Leeuwarden en Dokkum (Halbertsma, 1989b). Deze route werd waarschijnlijk in de 13e eeuw gegraven. De Geeuw ten westen van Sneek, het Grootzand in de stad en de Oudvaart ten oosten van Sneek maakten deel uit van deze route. In Sneek kruiste deze route bovendien met de verbinding Franekervaart-Woudvaart, hetgeen het laat-middeleeuwse Sneek extra aantrekkelijk maakte.

De aanleg van een binnenwateroute was overigens mede nodig nadat de Middellzee grotendeels was dichtgeslibd (Halbertsma, 1989h). Ter hoogte van Sneek kan dat reeds in de 13e eeuw zijn gebeurd. Het is mogelijk dat ook de bedijkingen het verkeer over de binnenwateren gestimuleerd hebben. De bedijkingen kunnen al in de 11e eeuw zijn gestart, maar grootscheepse bedijkingen zijn pas in de 12e eeuw voltooid (De Langen, 1992).

De vol-middeleeuwse ontginningen van het klei-op-veen- en veengebied hadden een bodemdaling en versnelde afwatering tot gevolg, die reeds in de late 12e en 13e eeuw leidden tot wateroverlast. Bepaalde gebieden werden tegen dit binnenwater afgeschermd door binnendijken. De Hemdijk, die dwars door Sneek loopt, is zo'n binnendijk. De Hemdijk moest het gebied ten noorden van Sneek beschermen. De dijk sloot aan op de Middellzeedijk en dateert uit de 12e of, waarschijnlijker nog, de 13e eeuw (Halbertsma, 1963 & 1990a; Stiboka, 1974; De Langen, 1992).

Met deze hoofdlijnen van de ontwikkeling van Sneek is het mogelijk een verwachting te vormen over de ruimtelijke ontwikkeling van de stadskern van Sneek en ook de archeologische potentie van het onderzoeksgebied te bepalen. De kaart van Blaeu uit 1649 (figuur 2) en de kadastrale opmeting uit 1887 (figuur 3) vormen

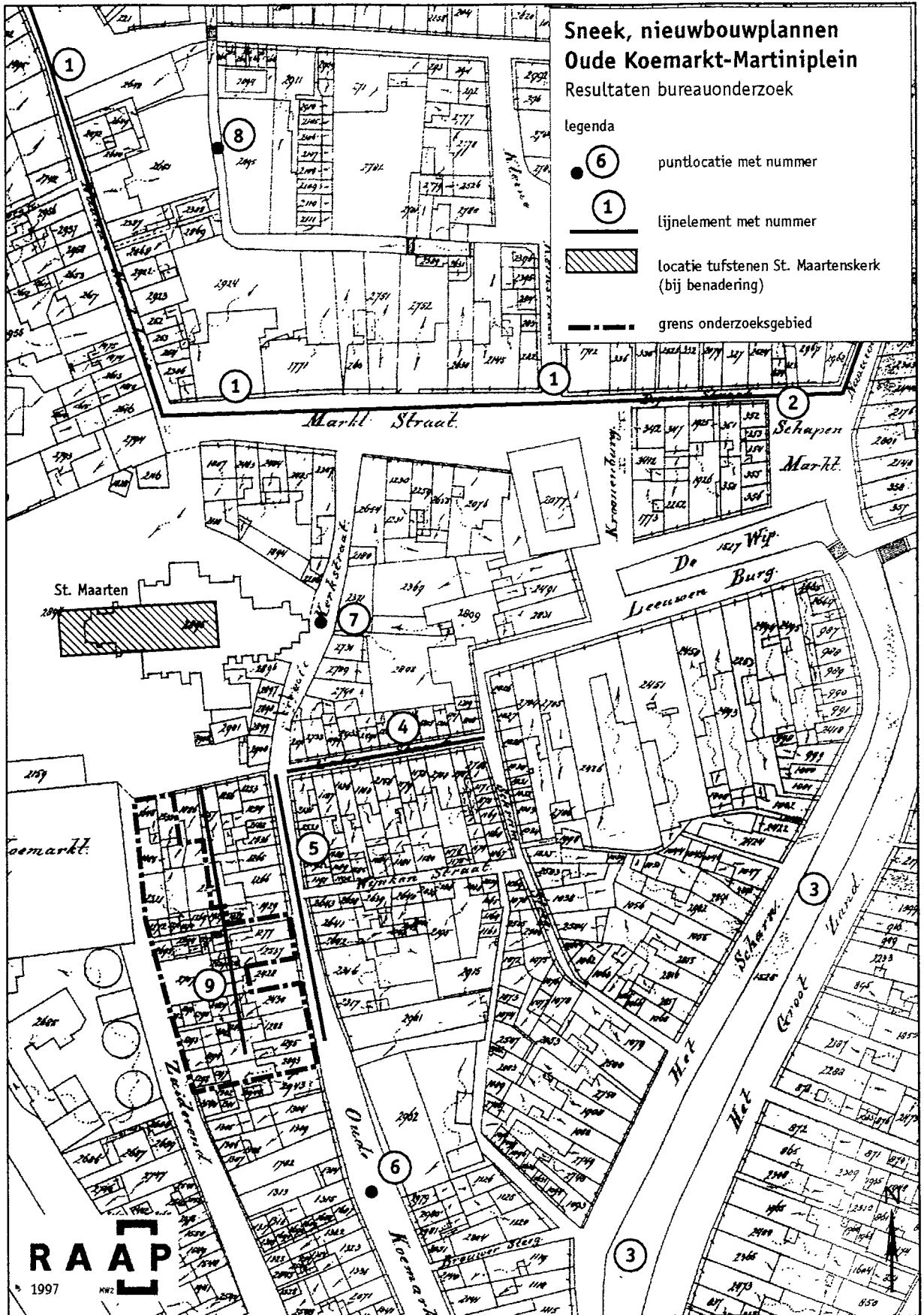

Figuur 2: Deel van de binnenstad van Sneek volgens Blaeu (1649; detail).

hierbij goede informatiebronnen. De oudste kern van Sneek als stad bestaat uit de omgevingen van de St. Maartenskerk, de Marktstraat en het Grootzand (vergelijk Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 1988). Dit betekent dat het onderzoeksgebied, gelegen op betrekkelijk geringe afstand van de St. Maartenskerk, belangrijke informatie kan verschaffen over de laat-middeleeuwse geschiedenis van Sneek. Het is waarschijnlijk dat de oudere structuur van het hoofddorp Sneek binnen deze laat-middeleeuwse kern te zoeken is. De Marktstraat is evenwel een jongere component. Deze straat is namelijk volledig georiënteerd op de Hemdijk (figuur 3, nummer 1) die, enkele hoeken makend, door de noordelijke stadskern loopt. De inrichting van dit stadsdeel lijkt, gezien de datering van de Hemdijk, in hoofdzaak niet ouder dan 13e-eeuws (vergelijk Halbertsma, 1990a en Mol, 1990 & 1996).

In de Hemdijk lag in het verlengde van het Grootzand (figuur 3, nummer 3) een zijl (figuur 3, nummer 2), die de verbinding met de Franekervaart mogelijk maakte. Het Grootzand is wel aangewezen als een onderdeel van de rivier de Ges (Halbertsma, 1989g & 1990c), maar bewezen is deze natuurlijke oorsprong geenszins. Gezien de situatie in Bolsward (het Grootzand aldaar is gegraven: Halbertsma, 1989g & 1990c) en in Leeuwarden (de Voorstreek is eveneens gegraven en niet ouder dan de 13e eeuw: De Langen, 1992), is het goed mogelijk dat het Sneker Grootzand in de 13e eeuw is gegraven, als onderdeel van de doorgaande binnenwateroute. De oorspronkelijke breedte en de gebogen vorm van het Grootzand hoeven deze veronderstelling niet tegen te spreken. Het Grootzand en de Marktstraat zullen vrijwel onmiddellijk de verdere groei van de nederzetting hebben bepaald. Iets dergelijks is ook in Leeuwarden gebeurd. Daar ontwikkelde de bebouwing aan de Voorstreek zich tot een belangrijke component van de laat-middeleeuwse stadskern, die verder onder meer bestond uit de oude kern ter plekke van de Grote en Kleine Hoogstraat, die iets afzijdig lag ten opzichte van de doorgaande route.

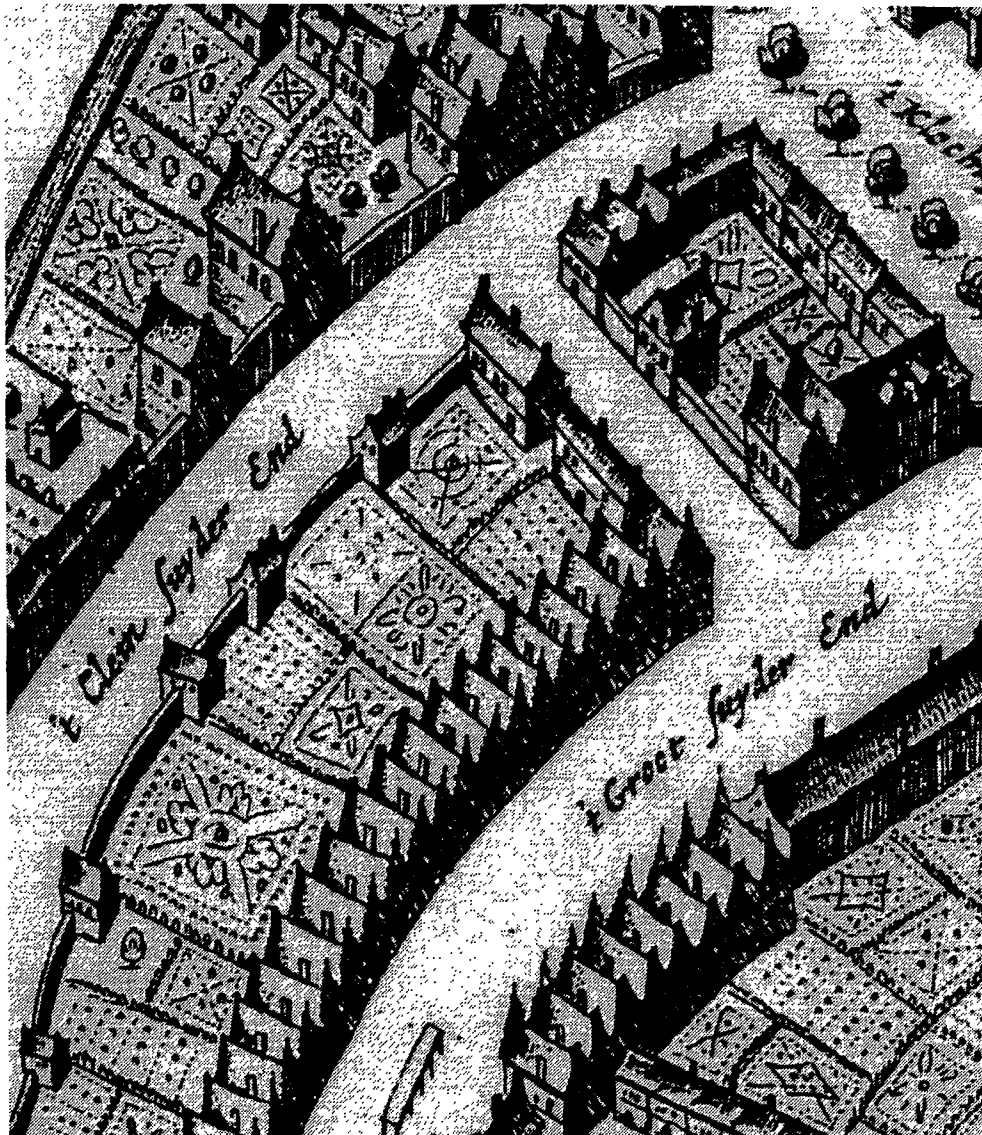
De veronderstellingen over de Marktstraat en het Grootzand en de ontwikkelingen te Leeuwarden en elders in Friesland (bijvoorbeeld te Stiens en Oldeboorn), maken het waarschijnlijk dat het hoofddorp Sneek in de buurt van de St. Maartenskerk te zoeken is. Mogelijk is de bebouwing aan de Galigastraat (figuur 3, nummer 4) terug te voeren op de oudste buurt bij de St. Maartenskerk (Halbertsma, 1989c). Ook het noorddeel van de Oude Koemarkt maakt op het eerste gezicht een goede kans (figuur 3, nummer 5), ook al lijkt het noordoostelijk deel ervan te zijn ingericht vanuit de Galigastraat. Er is echter een ander feit dat de Oude Koemarkt als oudste straat van Sneek doet afvallen. De Oude Koemarkt schijnt namelijk ooit een gracht te zijn geweest (Halbertsma 1989f & 1989h). Zeker het zuidelijke deel ervan (figuur 3, nummer 6) is er breed genoeg voor. Op grond van het gegeven dat ook achter de St. Maartenskerk een gracht heeft gelegen (figuur 3, nummer 7: Halbertsma, 1989h; Halbertsma & Keikes, 1956) en het feit dat een over de punten 6 en 7 (figuur 3) naar het noorden toe doorgetrokken water rechtstreeks aansluiting vindt op het water langs de Hemdijk (figuur 3, nummer 8), kan verondersteld worden dat het oudste Sneek langs westzijde van dit water gezocht moet worden (Halbertsma, 1989d, 1989f, 1989h en 1990b). Deze veronderstelling werpt nieuw licht op de namen Noordhorn (ten noorden

Figuur 3: Deel van de binnenstad van Sneek volgens de kadastrale opmeting van 1887 (detail).

van de kerk) en Zuiderend (de oude naam van de Oude Koemarkt). De veronderstelling dat de Oude Koemarkt ooit een gracht was, betekent overigens wel dat de oude as van het veronderstelde oudste Sneek, wanneer het inderdaad ter hoogte van de Oude Koemarkt te zoeken is, iets ten westen van de oude gracht moet liggen. Bijvoorbeeld op de lengte-as van het onderzoeksgebied (figuur 3, nummer 9) ter hoogte van de oude, tufstenen St. Maartenskerk (zie figuur 3). Overigens is hiermee niet gezegd dat de gracht onder de Oude Koemarkt op de gezochte oude, natuurlijke stroom de Ges terug te voeren is. Het is goed mogelijk dat de Ges ten westen van de St. Maartenskerk heeft gestroomd en dat de gracht onder de Oude Koemarkt de achtergrens van het dorp heeft gevormd (vergelijk de ontwikkeling van IJlst: Halbertsma, 1982).

De kaart van Blaeu laat overigens zien dat de westzijde van het onderzoeksgebied tot in de 17e eeuw in hoofdzaak als tuinen in gebruik was (figuur 4). In de loop van de 18e eeuw raakte ook dit deel van het onderzoeksgebied langs het latere Martini plein bebouwd, zoals af te leiden is van de kadastrale opmeting uit ca. 1832 (Ryksargyf te Leeuwarden).

Figuur 4: Het onderzoeksgebied in de 17e eeuw (volgens Blaeu 1649; detail).

Samenvattend kan gesteld worden dat het onderzoeksgebied op papier een hoge archeologische potentie heeft. De bodem ter plekke kan informatie herbergen over zowel de laat-middeleeuwse stad Sneek als het oudere hoofddorp. Het feit dat nog maar weinig volwaardig archeologisch onderzoek in Sneek en überhaupt in de Friese steden heeft kunnen plaatsvinden, verhoogt nog eens de waarde van het veronderstelde bodemarchief.

3 Booronderzoek

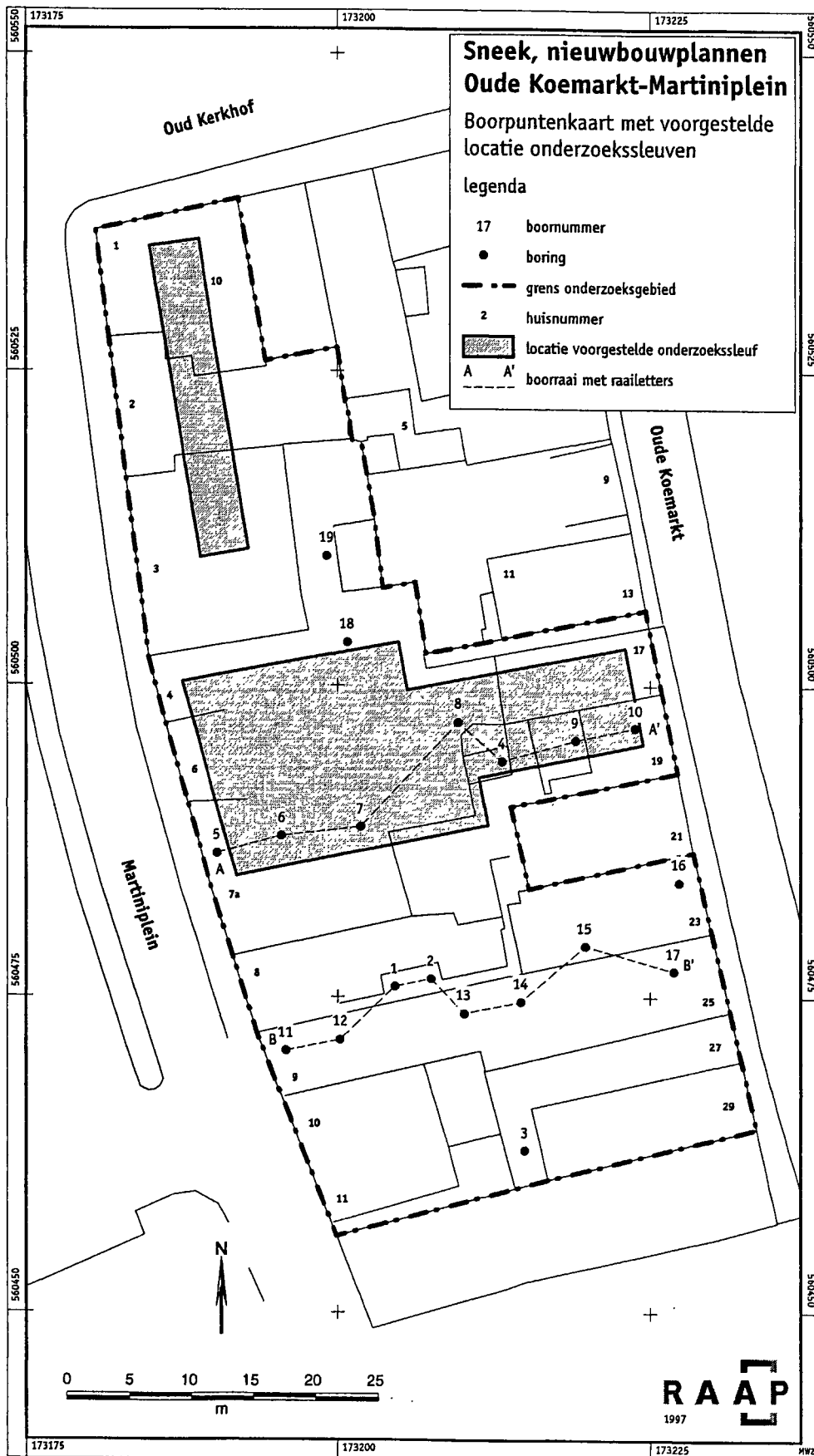
3.1 Methode

Booronderzoek maakt het mogelijk de diepteligging, dikte en stratigrafie van een archeologische laag (of lagen) exact te bepalen. Waarderend booronderzoek onderscheidt zich wat betreft methode in het algemeen niet van karterend booronderzoek. Essentieel verschil is dat het aantal waarnemingen (= boorpunten) bij een waarderend booronderzoek beduidend groter is dan bij een karterend onderzoek. Dit is noodzakelijk om uitspraken te kunnen doen over aspecten als de omvang, aard en conserveringstoestand van een vindplaats, met andere woorden om een actuele waardebeoordeling van een vindplaats te kunnen geven. Vastgesteld wordt onder andere in hoeverre het bodemprofiel intact is en/of eventuele archeologische sporen door natuurlijke erosie of antropogene verstoringen zijn aangetast.

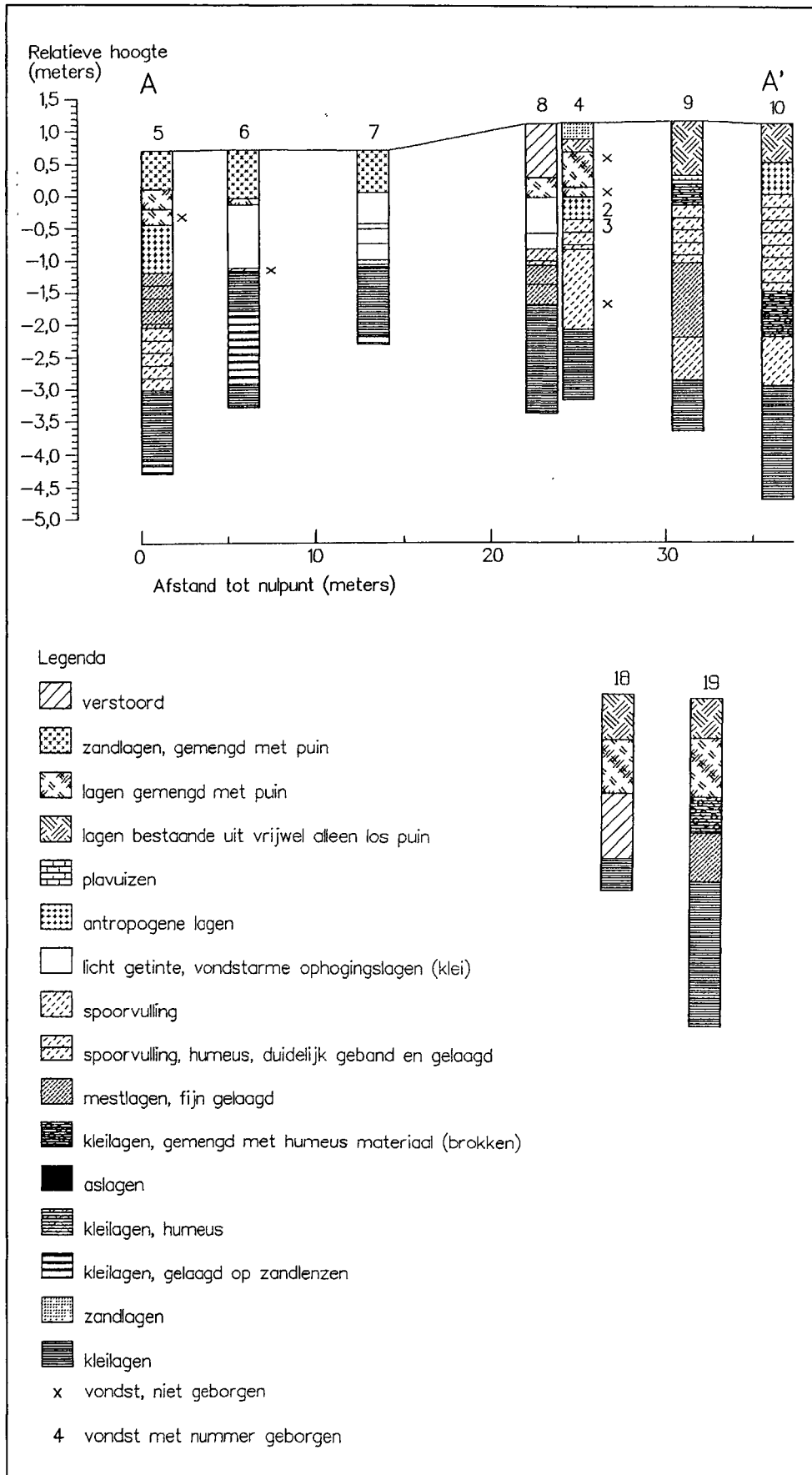
Het booronderzoek is op twee dagen uitgevoerd. Op 20 augustus zijn verspreid over het onderzoeksterrein de boringen 1-4 gezet (figuur 5). Deze boringen waren nodig voor de planning van het hierop volgende booronderzoek, dat op 27 augustus plaatsvond en bestond uit het plaatsen van de boringen 5-19 (figuur 5). Tijdens het booronderzoek was het onderzoeksterrein nog bebouwd. Het booronderzoek is uitgevoerd met behulp van een guts met een diameter van drie cm. De diepte tot waarop is geboord, varieerde afhankelijk van de diepteligging van de archeologische sporen en de gesteldheid van de natuurlijke ondergrond. De boringen 1-4 werden voorafgegaan door het graven van kleine putjes, teneinde de afdekkende puinlaag met oude vloeren en bestrating te kunnen penetreren. De boringen 5-19 waren alleen mogelijk doordat op de door RAAP aangegeven plaatsen door een onderaannemer (Wijma B.V. te Ureterp) gaten in het aanwezige beton waren geboord. Voor beide onderzoeksdagen geldt dat op bepaalde plaatsen in de top van de ondergrond met de edelmanboor moest worden voorgeboord. De resultaten van beide booronderzoeken worden gezamenlijk besproken. De meeste boringen werden zo gezet, dat twee haaks op de Oude Koemarkt staande boorprofielen konden worden vervaardigd, te weten raai A-A' (figuur 6) en raai B-B' (figuur 7).

3.2 Resultaten

De bodem van het onderzochte terrein bestaat over het algemeen uit een compacte 'korrelige', blauwgrijze gelaagde klei, die op grotere diepte overgaat in een lichtbruine, ietwat humeuze en fijn gelaagde klei. Lokaal zijn in deze kleiige sedimenten zandlenzen waargenomen. De top van de natuurlijke ondergrond bevindt zich op

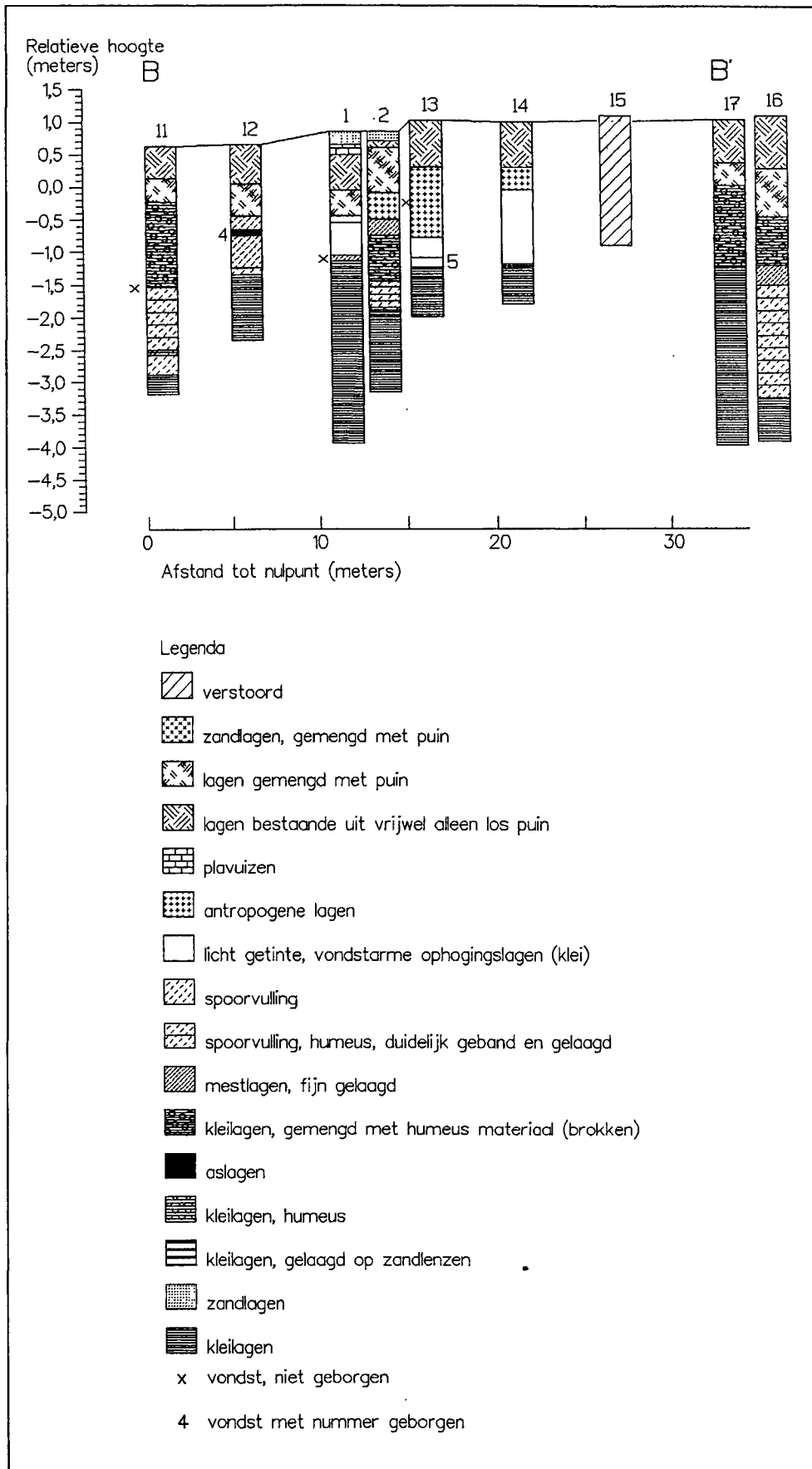
Figuur 5: Het onderzoeksgebied met de boorpunten en de ligging van de voorgestelde onderzoeksleuven.

Figuur 6: Boorprofiel A-A'

Figuur 7: Boorprofiel B-B'

ca. twee meter beneden het maaiveld. Er is op basis van de boorgegevens geen eenduidige uitspraak te doen over de precieze natuurlijke omstandigheden ten tijde van de eerste ingebruikname van het onderzochte terrein. De aard van de sedimenten lijkt te wijzen op een afzetting onder rustige omstandigheden. Duidelijke aanwijzingen voor de aanwezigheid van een actieve geul zijn niet gevonden.

De eerste (bewonings)activiteiten lijken zich direct op de drooggevallen en enigszins gerijpte top van de natuurlijke ondergrond te hebben afgespeeld. De ingraving ter plekke van boring 8 en mogelijk boring 3 vormt een verwijzing naar deze eerste fase. De ingraving in boring 8 heeft in de top een sterk humeus karakter. Daaronder bevindt zich een fijn gelaagd mestpakket. De ingraving in boring 3 heeft een vergelijkbare vulling.

In de boringen 6, 7 en 8 (raai A-A') en 1, 13 en 14 (raai B-B') is een plaatselijk duidelijk geband kleipakket aangetroffen. Het pakket ligt met uitzondering van boring 8 direct op de natuurlijke ondergrond en bereikt een dikte van ruim één meter. De top van dit pakket ligt daarmee tussen 0,90-1,20 m -Mv. Dit pakket is te interpreteren als een ophogingspakket en lijkt een tweede fase van het gebruik van het onderzoeksterrein te weerspiegelen. Het pakket is vrijwel zonder vondsten: alleen in boring 6 is in deze laag een botfragment aangetroffen. Gezien de aanwezigheid van enkele fragmenten kogelpotaardewerk en een fragment vroeg steengoed in en op de top van dit pakket, kan dit pakket reeds voor de late 13e eeuw zijn opgeworpen.

In beide boorraaien wordt het kleipakket zowel aan de west- als aan de oostzijde begrensd door ingravingen van aanzienlijke diepte. De westelijke ingraving reikt tot 3,70 m, de oostelijke tot 4,4 m -Mv. In boring 5 is in de vulling van de westelijke ingraving een 0,5 m lange eikenhouten paal aangetroffen. Deze paal heeft op basis van de aangetroffen fragmenten waarschijnlijk een breedte van vijf tot tien centimeter. Op grond van het booronderzoek lijkt de oostelijke ingraving aanzienlijk breder te zijn geweest dan de westelijke. Hierbij dient echter te worden aangetekend dat de westelijke respectievelijk oostelijke begrenzingen van beide ingravingen buiten het te onderzoeken terrein vallen. Beide ingravingen kenmerken zich door de zeer fraaie opbouw en de rijkdom aan met name organisch materiaal. Opvallend zijn de diverse, fijn gelaagde mestpakketen, die lokaal een aanzienlijke dikte bereiken. Met name in raai B-B' bestaat de toplaag van beide ingravingen uit een kleilig sediment gemengd met humeuze brokken. Of de beide ingravingen aan weerszijden van dit ophogingspakket al in de tweede fase van het gebruik van het terrein aanwezig waren, kan alleen verondersteld worden. Uit de dieper gelegen lagen van deze ingravingen is geen te dateren materiaal geborgen.

In de volgende fase van bewoningsactiviteiten is waarschijnlijk een deel van beide ingravingen gedempt. Delen van beide ingravingen en het vondstloze kleipakket worden door een kleiige laag afgedekt, die in de top gemengd is met baksteenpuin en roodbakend, geglazuurd aardewerk. Op grond van deze vondsten kan de demping onder voorbehoud in de late 15e of 16e eeuw geplaatst worden.

Met name in raai B-B' worden het ophogingspakket en beide ingravingen afgedekt door een puinlaag, waarin zich in boring 1 een dubbele plavuizenvloer bevindt. Deze puinlaag geeft aan dat het onderzoeksterrein aan het einde van de 16e en het begin van de 17e eeuw over zijn huidige breedte bebouwd kan zijn geraakt.

De toplaag van de boringen bestaat over het algemeen uit grof zand, gemengd met puin. Ter plekke van boring 15 is zeer waarschijnlijk een waterput of kelder aangeboord. Onder een 0,20 m dikke laag puin bevindt zich een met water gevulde holte, die tot twee meter beneden het maaiveld reikt. De opbouw van de bodem ter plekke van boring 18 heeft tot 2,5 m -Mv een sterk verstoord karakter.

Samenvattend kan gesteld worden dat het terrein een duidelijke archeologische waarde bezit. De bodem bezit stratigrafisch gezien een duidelijk gevarieerde opbouw. De diverse fasen van gebruik lijken nog goed geconserveerd aanwezig. Binnen de diverse lagen is gevarieerd vondstmateriaal uit verschillende perioden aangetroffen. Opvallend is tevens het zeer goed geconserveerde organische materiaal (onder meer leer, hout, houtskool en verbrande zaden [graan?]).

4 Conclusies en aanbevelingen

4.1 Conclusies

Op grond van het bureau- en het waarderend booronderzoek kan worden geconcludeerd dat de nieuwbouwlocatie tussen de Oude Koemarkt en het Martini plein duidelijk een archeologische waarde heeft. In de bodem is mogelijk informatie aanwezig die van belang is voor de studie naar de vóór-stedelijke geschiedenis van Sneek. Deze gegevens zijn van groot belang voor de studie naar de vol-middeleeuwse Friese hoofddorpen, dat wil zeggen de eerste nederzettingen in Friesland met een zelfstandige in handel, arbeid en nijverheid gespecialiseerde component. Vrijwel zeker bevat de bodem informatie over de Late Middeleeuwen, de periode waarin Sneek reeds een stad was. Gezien de gebrekkige kennis over laat-middeleeuws Sneek is ook deze informatie belangrijk. Onderlinge vergelijking tussen de vol- en laat-middeleeuwse gegevens kan verduidelijken hoe en waarom een hoofddorp wel of niet een stad werd. Gezien de hoeveelheid informatie die de nieuwbouwlocatie kan verschaffen over zowel de vol- als de laat-middeleeuwse periode, is het zeer wel mogelijk dat een opgraving ter plekke ook licht kan doen schijnen over het ontstaan van Sneek als stad.

4.2 Aanbevelingen

1. de archeologische waarde van de nieuwbouwlocatie is dusdanig hoog, dat geadviseerd wordt om ruim voor de nieuwbouw een opgraving te laten uitvoeren;
2. de studie naar het ontstaan van het verzorgende centrum Sneek past binnen het onderzoekprogramma van het Instituut voor Archeologie van de Universiteit van Groningen (GIA). Derhalve wordt geadviseerd de wetenschappelijke eindverantwoordelijkheid van deze opgraving te laten berusten bij het GIA;
3. voorts wordt aanbevolen deze opgraving te laten uitvoeren door het Centrum voor Archeologische Research & Conultancy te Groningen;
4. geadviseerd wordt de opgraving te laten bestaan uit het aanleggen van twee onderzoekssleuven (zie figuur 5). Voor beide sleuven geldt dat ze tot meer dan twee meter beneden het maaiveld moeten reiken. Per sleuf dienen tenminste drie vlakken te worden aangelegd en gedocumenteerd;
  - 4a. geadviseerd wordt de sloop van de huidige panden onder archeologische en zo mogelijk ook bouwhistorische begeleiding te laten plaatsvinden;
  - 4b. geadviseerd wordt de damwand rond de nieuwbouwlocatie reeds aan te brengen vóór de start van de opgraving.
- 4c. de eerste sleuf is geprojecteerd dwars op de Oude Koemarkt, ter plaatse van de percelen met de nummers 17 en 19, beginnende zo dicht mogelijk

aan de straat en vandaar lopende tot aan de huidige gevelwand aan het Martiniplein. Als de aangrenzende bebouwing dit toelaat, dient de put te worden verbreed tot een dusdanige omvang dat het verlengde van de steeg tussen de nummers Oude Koemarkt 13 en 17 en het verlengde van de kavelgrens tussen de nummers Oude Koemarkt 19 en 21 binnen de sleuf vallen (zie figuur 5). Op grond van de huidige onderzoeksresultaten en gezien de noodzaak tot het bestuderen van de beide langste profielen, lijkt een omvang van circa 17,5 bij 8 en 17,5 bij 16 m voor althans het eerste opgravingsvlak haalbaar, aangenomen dat de onderzoekslocatie door een damwand van de omgeving wordt afgeschermd en bronbemaling wordt toegepast. Aanbevolen wordt beide gevelwanden zoveel mogelijk te naderen als technisch mogelijk is. Het is de verwachting dat deze sleuf voldoende informatie oplevert over de bewoningsgeschiedenis van het grootste deel van de nieuwbouwlocatie;

- 4d. de tweede sleuf dient uitsluitsel te geven over de maximale omvang van het middeleeuwse kerkhof bij de St. Maartenskerk. Aanbevolen wordt de sleuf aan te leggen haaks op de gevelwand aan het Oud Kerkhof en op of evenwijdig aan de grens tussen de nummers Oud Kerkhof 10 en Martiniplein 1 (zie figuur 5). De sleuf dient het Oud Kerkhof zo dicht mogelijk te naderen. Voorgesteld wordt deze sleuf een omvang te geven van vijftwintig bij vier meter op het eerste onderzoeksvlak. In dit geval lijkt de documentatie van één profiel voldoende.

Literatuur

- Cock, J.K. de**, 1984. De veenontginningen rond IJlst en Sneek. *It Beaken* 46 (2): 139-149.
- Elzinga, G.**, 1962. Nederzettingssporen van rond het begin onzer jaartelling bij Sneek. *De Vrije Fries* 45: 68-99.
- Haersma Buma, B. van**, 1982-1985. De Grote- of Martinikerk te Sneek. Lotgevallen van een middeleeuwse stadskerk. *Publikatieband Stichting Alde Fryske Tsjerken* 3: 37-68.
- Halbertsma, H.**, 1963. *Terpen tussen Vlie en Eems*, Groningen.
- Halbertsma, H.**, 1968. Leeuwarden. *Nieuwsbulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond* 67: *114-*115.
- Halbertsma, H.**, 1969. Leeuwarden. *Nieuwsbulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond* 68: *1-*3.
- Halbertsma, H.**, 1976a. Oudheidkundig bodemonderzoek. In: S. ALGRA E.A.; *Rond de restauratie van de Nederlands Hervormde kerk te Stiens* (Typescript samengesteld door het architectenburo van Manen en Zwart), p. 41-44. Drachten.
- Halbertsma, H.**, 1976b. Stiens (Gem. Leeuwarderadeel). *Nieuwsbulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond* 75: 313-316.
- Halbertsma, H.**, 1976c. Weinig opgegraven op het Oud Kerkhof. *Sneeker Nieuwsblad* 8 januari 1976.
- Halbertsma, H.**, 1982. Het ontstaan van de twee zustersteden Sneek en IJlst. *Sneeker Nieuwsblad* 24 juni 1982.
- Halbertsma, H.**, 1986. Oudst waargenomen kerkje dateerde uit de 12de eeuw. Rondom de Sneker Sint Maarten VIII. *Sneeker Nieuwsblad* 3 januari 1986.
- Halbertsma, H.**, 1989a. Stad Sneek ontstond in de elfde eeuw in uitgestrekt 'wold'-gebied. Grepen uit de oudste historie van Sneek (1). *Sneeker Nieuwsblad* 12 juni 1989.
- Halbertsma, H.**, 1989b. Veranderingen in afwateringssysteem maakten van Sneek pas een stad. Grepen uit de oudste historie van Sneek (2). *Sneeker Nieuwsblad* 26 juni 1989.
- Halbertsma, H.**, 1989c. Op zoek naar de 'Snak' welke 'Ter Snake' haar naam verleende. Grepen uit de oudste historie van Sneek (7). *Sneeker Nieuwsblad* 31 juli 1989.
- Halbertsma, H.**, 1989d. Sneek eenmaal het Friese Venetië: doolhof van kleine 'haventsjes'. Grepen uit de oudste historie van Sneek (9). *Sneeker Nieuwsblad* 21 augustus 1989.
- Halbertsma, H.**, 1989e. Waterwegen bepaalden vanouds ligging en karakter van Sneek. Grepen uit de oudste historie van Sneek (11). *Sneeker Nieuwsblad* 31 augustus 1989.

- Halbertsma, H.**, 1989f. Voormalig kanaal tussen Hoogend en Noorderpoort vormde de 'Snak'. Grepen uit de oudste historie van Sneek (12). *Sneeker Nieuwsblad* najaar 1989.
- Halbertsma, H.**, 1989g. De 'Sneker' kreek via Grootzand stad door naar Franekervaart. Grepen uit de oudste historie van Sneek (15). *Sneeker Nieuwsblad* 4 december 1989.
- Halbertsma, H.**, 1989h. Het oudste Sneek als agrarisch ontginningsdorpje langs kanaal. Grepen uit de oudste historie van Sneek (16). *Sneeker Nieuwsblad* 18 december 1989.
- Halbertsma, H.**, 1990a. Sneker Hemdijk voor de bouw van de Sint Maartenskerk? Grepen uit de oudste historie van Sneek (17). *Sneeker Nieuwsblad* 8 januari 1990.
- Halbertsma, H.**, 1990b. Ter Snake in eerste instantie een lang ontginningsdorp. Grepen uit de oudste historie van Sneek (18). *Sneeker Nieuwsblad* 15 januari 1990.
- Halbertsma, H.**, 1990c. Het Grootzand, van de oudheidkundige kant bekeken. *Sneeker Nieuwsblad Magazine*, 16 januari 1990: 9 en 11.
- Halbertsma, H. en W.H. Keikes**, 1956. *Sneek, Drie kronen met ere*. Sneek
- Langen, G.J. de**, 1992. *Middeleeuws Friesland. De economische ontwikkeling van het gewest Oostergo in de vroege en volle middeleeuwen*. Groningen.
- Langen, G.J. de**, 1996. Stiens, Gemeente Leeuwarderadeel. Archeologisch onderzoek naar de kerkterp. *RAAP-rapport* 218. Stichting RAAP, Amsterdam.
- Langen, G.J. de en P.N. Noomen**, 1996. Begraafplaatsen, kerken en oud-kerkhoven. In: G.J. de Langen e.a. (RED.): *Verborgten Verleden Belicht. Introductie tot het historische en archeologische archief van Friesland*, p. 24-25. Leeuwarden.
- Mol, J.A.**, 1990. Kruisheren op de Friese zieleheilsmarkt in de vijftiende eeuw. De vestiging van de kloosters te Sneek en Franeker. *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 16 (4): 327-348.
- Mol, J.A.**, 1996. De Johanniters fan Snits: nammen, komôf en karriêres. In: R.A. Ebeling e.a. (RED.), *Friezen (Fryske Nammen 10)*, p. 117-154. Leeuwarden.
- Rijks Geologische Dienst**, 1976. *Toelichtingen bij de Geologische kaart van Nederland 1: 50.000, blad Sneek (10W, 100)*. RGD, Haarlem.
- Rijksdienst voor de Monumentenzorg**, 1988. *Sneek, gemeente Sneek. Toelichting bij het besluit tot aanwijzing van de binnenstad van Sneek als beschermd dorpsgezicht*.
- Stiboka**, 1974. *Bodemkaart van Nederland, Toelichting bij de kaartbladen 10 West Sneek en 10 Oost Sneek*. Stiboka, Wageningen.
- Stiboka/Rijks Geologische Dienst**, 1982. *Geomorfologische kaart van Nederland 1:50.000, blad 10 Sneek (gedeeltelijk)*. Stiboka/RGD, Wageningen/Haarlem.

Verklarende woordenlijst

- oeverwal** langgerekte rug langs een rivier of kreek, ontstaan doordat bij het buiten de oevers treden van de stroom het grovere materiaal het eerst bezinkt
- zijl** uitwateringssluis

Gebruikte afkortingen

- GIA** Instituut voor Archeologie van de Universiteit van Groningen
- Mv** maaiveld
- RAAP** Regionaal Archeologisch Archiverings Project
- ROB** Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek

Overzicht van figuren

- Figuur 1:** Ligging van het onderzochte gebied (inzet rechtsboven: gearceerd); inzet linksonder: ligging in Nederland (ster).
- Figuur 2:** Deel van de binnenstad van Sneek volgens Blaeu (1649; detail).
- Figuur 3:** Deel van de binnenstad van Sneek volgens de kadastrale opmeting van 1887 (detail).
- Figuur 4:** Het onderzoeksgebied in de 17e eeuw (volgens Blaeu 1649; detail).
- Figuur 5:** Het onderzoeksgebied met de boorpunten en de ligging van de voorgestelde onderzoeksleuven.
- Figuur 6:** Boorprofiel A-A'.
- Figuur 7:** Boorprofiel B-B'.